

VISIONS OF THE DIVINE IN ROMANIAN LITERATURE: M. EMINESCU AND L. BLAGA

Mimi-Carina Cojocaru

Research Assist., PhD, "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory,
University of Bucharest

*Abstract.*In our work we intend to demonstrate that the vision of the divine from the Romanian literature are concretized in artistic achievements oriented towards "revealing the being", based on an anthropogonic discourse. We focus on the writers, Eminescu and Blaga, who make out of their creation a way of getting into being, a way of revelation of the absoluteness and, especially, of communicating it. In other words, human becomes the lyrical subject to which the great spirits have meditated from ancient times to the present. Set under the domination of time, vain and death, he overpasses or, at least, he tries not to cease in "only a form through which the dust passes" (Eminescu), but to transfigure in "a God on earth" (Blaga).

Keywords: anthropogony, human being, causality, life, death

Ipostaze ale divinului la Eminescu

În *Pietre pentru templul meu*, L. Blaga face următorul comentariu: „Cuvintele biblice că Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea sa nu însemnează că Dumnezeu e un om în cer, ci însemnează că omul e un Dumnezeu pe pământ”. În ceea ce ne privește, considerând afirmația în toată complexitatea ei, suntem de părere că viziunea artistică asupra divinului, în lirica celor doi scriitori la care ne vom referi, este, în fapt, o viziune antropogonică, deoarece are drept scop revelarea misterului reprezentat de ființa umană. Creația devine „o cale de pătrundere întru ființă, o cale de revelare a absolutului și, mai ales de comunicare cu el”. Supus timpului, deșertăciunii și morții, omul se străduie să nu rămână „doar o formă prin care pulberea trece” (Eminescu), ci să se manifeste ca „un Dumnezeu pe pământ”. (Blaga) „O astfel de viziune este specifică marilor artiști de pretutindeni și de oricând, căci, indiferent de provocările exterioare, indiferent de ceea ce i-a suscitât atenția sau imaginația, omul și-a fost sieși cel mai mare mister și acesta a fost motivul ce l-a împins să caute, să se cunoască pentru a-și releva ființa ascunsă, de parte din întregul universal.” (Cojocaru, 2012: 21)

Începutul creației lui Eminescu este marcat interogativ și antropogonic. Declarația din finalul poeziei *Din străinătate*, din 1865, „Azi să ghicesc ce-i moartea?... Iată ce-mi mai rămâne” se completează, un an mai târziu, cu seria interogativă din *Amicului F.I.*: „Ții minte oare când te-ntrebai / Ce este omul? Ce-i omenirea? / Ce-i adevărul? Dumnezeirea? / Și tu la nouri îmi arătai”, împreună constituindu-se într-un „program poetic” ce va reflecta viziunea antropogonică a poetului aflată la baza întregii sale opere. În eforturile sale de a individualiza esența umană, scriitorul va ajunge la revelarea ființei, în poemul *Memento mori*, pe cale interogativ-ontologică: „Cine ești?... Să pot pricepe și icoana ta... pe om”. Fiind, cu alte cuvinte, un alter-ego divin transpus în materie, omul devine, după cum notează Eminescu, într-un manuscris, o parte dintr-un întreg. Purtând în sine atributele întregului, partea devine, la rândul ei, creatoare. În manuscrisul 2267, se dă un răspuns la întrebarea antropogonică avansată în *Memento mori*: „Dumnezeu. El are predicabiile câtor trele categorii ale gândirii

noastre. El e pretutindeni - are spațiul; el e etern - are timpul; el e atotputernic, dispune de întreaga energie a Universului. Omul e după asemănarea lui; Omul reflectă în mintea lui - în ortum - câteșitrele calitățile lui. De aceea la-nceput era Verbul și Verbul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Verbul”. Totuși în nuvela *Sărmanul Dionis* ființa este avertizată că, deși omul seamănă cu El, nu este *identic* cu El. Are însă puțința dezmăginirii - „Cum în fire-s numai margini e în om nemărginire”- prin creație, prin iubire. Nu condiția de ființă închisă în „cercul strămt”, o împiedică pe Cătălina să se dezbrace de fire, ci incapacitatea de a se vedea prin ochii Luceafărului și de a se manifesta în consecință. „O parte nu poate fi un întreg” (Ms. 2267), dar poate alege să fie *parte* a eternului, sau a finitului. E ceea ce prefigurează și Blaga în *Vreau să joc!* „O, vreau să joc, cum niciodată n-am jucat!/ Să nu simtă Dumnezeu/ în mine/ un rob în temniță - încătușat./ Pământule, dă-mi aripi:/ săgeată vreau să fiu să spintec/ nemărginirea,/ să nu mai văd în preajmă decât cer,/ de-asupra cer,/ și cer sub mine -/ și-aprins în valuri de lumină/ să joc/ străfulgerat de-avânturi nemaipomenite/ ca să răsuflă liber Dumnezeu în mine,/ să nu cârtească:/ «Sunt rob în temniță!»” Dez mărginirea se realizează în ciuda materiei și prin materie.

Ajuns dinainte „porții închise” unde „deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu litere strămbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu (*Sărmanul Dionis*), eroul eminescian, este incapabil să și-l reprezinte pe Dumnezeu, frământându-se ca Mureșanu: „Ce plan adânc!... ce minte! Ce ochi e colo sus!/ Cum în sămânța patimei a pus/ Puterea de viață...” La finalul poemului *Memento mori*, poetul adresează direct întrebarea cu scopul de a-și releva misterul creator și, implicit pe cel uman: „Tu, ce din câmpii de caos semeni stele - sfânt și mare/ Din ruinele-mi gândirii-mi o, răsari, clar ca un soare,/ Rupe vălur' le d' imagini ce te-ascund ca pe-un fantom;/ Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,/ Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire,/ Cine ești?... Să pot pricepe și icoana ta... pe om”. Întrebările se acumulează, tocmai pentru că răspunsul tinde să rămână ascuns: „Oare viața omenirii nu te caută pe tine?/ [...]/ Cine-a pus aste semințe, ce-arunc' ramure de raze,/ Într-a haosului câmpuri, printre veacuri numeroase,/ Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om?”

„Dacă Dionis, ajuns până la *doma lui Dumnezeu*, prin mijlocirea cărții lui Zoroastru, poate doar să audă îngerul care-l avertizează că nu poate *vedea* ceea ce nu are în el, nu are, altfel spus, capacitatea de a se *desmărgini* și *desumaniza*, pentru că deși iese din timp și spațiu își păstrează conștiința de sine și păcatul firii - orgoliul -, Luceafărul trece *dincolo* pentru a cere «ieșirea din starea obiectivă a contemplării de sine la starea celei mai nestatornice subiectivități». «Îl trec adânc fiorii cruzi/ Ai neființei crude/ Și isvorându-i în auz/ Un glas adânc se-aude». Prin urmare, deși nu vede, în sens uman, pentru a putea comunica, e «sorbit» de «fiorii cruzi/ Ai golurilor crude», e, cu alte cuvinte, «resorbit până la starea sa primordială, reintegrat în complexitatea *totului divin*»: «Tu din eternul meu întreg/ Rămâi a treia parte». Glasul îi «isvorăște» în auz, fiindcă nu este vorba aici de o comunicare în sens general-uman, ci de o reciprocă între două mari complexe tăceri, de o înțelegere organică între două esențe ale aceluiasi trup, este «glasul» întregului etern care-și protejează «a treia parte», glasul *din sine* care a trezit mișcarea. E ceea ce-l individualizează pe Eminescu: această înțelegere a principiului creator, a *marii sale tăceri*, reclamată de modernității Blaga și Arghezi. «De plânge Demiurgos, doar el aude plânsu-și/ Și fără de răsuflăt respiră-n sine însuși». (*Scrisoarea I* - variantă) Esența sa este pe deplin înțeleasă, *dialogul* Demiurg - Luceafăr este revelator, altfel spus, discursul antropogonic și ontologic-metafizic explică *tăcerea și datul imuabil*. «Ei doar au stele cu noroc / Și prigoniți de soarte./ Noi nu avem nici timp, nici loc, /Și nu cunoaștem moarte». Prin urmare, nu e atât o incapacitate a divinului de a *vorbi*, cât mai degrabă o neputință *robului* de a *auzi*. Pretinzând o comunicare în sens general-uman, eroul se sprijină, apelează, exclusiv la abilitățile sale materiale. «O parte nu poate fi un *întreg*» sună axioma eminesciană. Dar *partea* pierde din

atributele *întregului* tocmai pentru că se înțelege doar *parte*, chiar și atunci când se declară că *omul e un Dumnezeu pe pământ*". (Cojocaru, 2012: 124-125)

Poemul antropogonic *Demonism* propune o ființă făcută „După asemănarea-acelui mare/ Puternic, egoist” și un principiu creator, Ormuz, zeu iranian, opus Dumnezeului creștin din *Rugăciune, Răsai asupra mea, Învierea*: „Un clopot lung de glasuri vui de bucurie.../ Colo-n altar se uită și preoți și popor,/ Cum din mormânt rasare Christos învingător,/ Iar inimile toate s-unesc în armonie:/ Christos a înviat din morți,/ Cu cetele sfinte,/ Cu moartea pre moarte călcând-o,/ Lumina ducând-o/ Celor din morminte!” sau din *Rugăciunea unui dac*: „El singur zeu stătit-au nainte de-a fi zeii/ Și din noian de apa puteri au dat scânteii,/ El zeilor dă suflet și lumii fericire,/ El este-al omenirii izvor de mântuire:/ Sus inimile voastre! Cântare aduceți-i,/ El este moartea morții și învierea vieții!”

Viziunea antropogonică blagiană cale de reprezentare a divinului

Punând problema antropogenezei, în volumul *Trilogia cosmologică*, Lucian Blaga constată, că limbajul „îl face pe om o ființă sociabilă și subiect creator de civilizație”. Pe de altă parte, „el are la dispoziție o inteligență superior dezvoltată și geniul creator datorită căruia îi poate converti orizontul necunoscutului în mituri și gânduri magice, în viziuni religioase și plămuiuri de artă”. (Blaga, 2002: 270). Cultura este instrumentul prin care omul își lămurește necunoscutul. Vorbind despre cultură, ne referim la un început al omului despre care Blaga afirmă că „este ființa de complexitate maximă posibilă. Din moment ce el este integrat într-o ordine existențială care depășește biologicul, înseamnă că nu mai e posibilă nicio mutație biologică dincolo de om. Omul este un sfârșit biologic”. (Blaga, 2002: 335).

Întâlnirea prematură cu moartea este, și în cazul lui Blaga ca și în al lui Eminescu, *întâmplarea* determinantă a deșteptării *ființei* dinlăuntru, prin dialogul dintre conștient și supraconștient ce se va concretiza într-o reactivare „a unor informații aflate în stare latentă”. (Cojocaru, 2015) De câteva ori, în *Elogiul satului românesc*, într-un capitol din *Geneza metaforei și sensul culturii*, în *Hronicul și cântecul vârstelor*, chiar și în discursul de recepție rostit la primirea în Academia Română, Blaga face referire la răspunsul pe care-l dăduse, la șase ani, întrebării: „Cum o fi oare când ești mort?”. „Mort trebuie să fie ca și viu. Când ești mort, trăiești mai departe și nu știi că ai murit. Noi stăm acu aici, în cerc, și vorbim, dar poate că suntem morți, numai cât nu ne dăm seama”. Și mai departe, „Gândul se încheaga în mine de la sine, chiar în clipa când îl rosteam. Prietenii mei nu îndrăzniră să curme liniștea. Numai ochii își arătau albul mai mare. Apoi am pornit, tot tăcând, pe drum în jos, cu pași de oameni dintr-o dată îmbătrâniți”. (Blaga, 1965: 34) „Momentul relevă o respingere instinctivă a morții, este de părere G. Gană, un refuz de a vedea moartea ca o non existență, moartea e asimilată vieții, e făcută să se confunde cu ea. Această ștergere a graniței nu este, evident, un răspuns speculativ, ci o reacție organică, venită din adâncurile ființei. Cu toate acestea însă, gândul morții oricând posibile își face loc și nu va dispărea de fapt niciodată. Este probabil, că pentru cei trei prieteni împreună cu care a fost trăit întâia oară, privirea lărgită de spaimă și pașii de oameni brusc îmbătrâniți au durat un moment sau au devenit o amintire reactualizată din când în când fără urmări. Blaga va regăsi însă mereu, de-a lungul tuturor vârstelor, privirea și pașii de atunci: făceau parte din ființa lui, pentru totdeauna”. (Gană, 1976: 21) 20 de ani mai târziu, în 1924, volumul *În marea trecere* este precedat de un moto părănd a fi pornit din străfundul acelor oameni „brusc îmbătrâniți”: „Oprește trecerea. Știu că unde nu e moarte, nu e nici iubire, - și totuși te rog: oprește, Doamne, ceasornicul cu care ne măsurăm destrămarea”. (Blaga, 1968: 89)

Legătura cu Lancremul, despre care, de asemenea vorbește, cu prilejul primirii în Academie, „înfrâurirea acelor puteri anonime” numite, „pedant” „determinantele stilistice” ale vieții colective, li se adaugă „un sentiment religios sporit de cele mai necontrolate excrescențe.

Nu exagerez deloc spunând că ani de-a rândul am stăruit câteva ore, cel puțin două, în rugăciune. În închinare despuiată de orice ritual aparent. Repetam în întuneric și numai pentru un auz interior, de 20 de ori, de 50 de ori, una și aceeași rugăciune”. Apoi, „pe la vârsta de 11 ani s-a produs în mine, de la sine, o reacție împotriva unor atari sentimente și preocupări ce amenințau cu formele lor în devălmășie să-mi ia aerul de la gură”. George Gană este de părere că „reacția este a vocației creatoare a cărei conștiință Blaga n-o are încă, dar care exista în el, latentă. Datorită ei, experiența religioasă devine criză religioasă”. (Gană, 1975: 24). Copilăria, „vârsta sensibilității metafizice”, cum o numește Blaga, devine totodată vârsta revelațiilor. Locul rugăciunii este preluat de lectură. „Astronomia îmi comunica realmente sentimentul unei creșteri personale, al unei treziri. În marginea ei îmi făceam singur speculațiile. [...] Perspective cosmice negândite mi se deschideau. Lumea planetară și galactică deveneau pentru mine un mediu real, care îmi solicita la fiecare pas un efort de descurcare în care palpitam cu ardoarea proprie vârstei. [...] De unde până atunci mă frământasem încarcerat într-o viață interioară de natură religioasă dominată de mitologia biblică, acum îmi denunțam singur această mitologie, fără de ajutorul vreunei lecturi, drept ceea ce era: adică drept mitologie. [...] Singura perspectivă valabilă era pentru moment «cea naturalistă». N-am avut nevoie nici de critica biblică, nici de Strauss, nici de Renan și nici de alte mărturii ca să aduc în fața judecății minții mele miturile biblice. Trezirea m-a zguduit într-atât că aș fi voit să dau din ea și altora. [...] Pledoariile mele câștigau de la o zi la alta amploare și se umpleau de lumina celor mai varii argumente”. Doar că acestea nu-și găseau ecoul în societatea liceanului, căci catihetul „căuta să ne îndrume, fără a mă aduce de-a dreptul în discuție, spre alte idei, ca și cum întreaga clasă ar fi fost un aluat infectat de o drojdie otrăvită”. Rezultatul va fi că „hotărâi să nu mai fac uz de trezirea mea”. Pentru Blaga, rugăciunea nu este declanșată de o coordonată spirituală, nici de o revelație, ci, probabil, de reflectarea, prin moartea micului prietenului, a perisabilității materiei. Repetarea obsedantă a rugăciunii trădează teama, implorarea îngăduinței principiului omnizămislitor: „[...] te rog: oprește, Doamne, ceasornicul cu care ne măsură destrămarea”. „Înainte de a mă naște,/ am fost o vecinicie întreagă/ «nimic»./ De ce mă tem acum/ de aceeași neexistență / cu care am avut o vecinicie/ timp/ să mă obicinuiesc/ și-n care-am fost deja?” (*Pietre pentru templul meu*). Absența răspunsului nu înseamnă absența interlocutorului, ci poate ignorarea adresantului din nevoia de a nu-l priva de iubire: „unde nu e moarte, nu e nici iubire”. De aici: „O durere totdeauna mi-a fost singurătatea ta ascunsă/ Dumnezeule, dar ce era să fac?/ Când eram copil mă jucam cu tine/ și-n închipuire te desfăceam cum desfăci o jucărie./ Apoi sălbăticia mi-a crescut,/ cântările mi-au pierit,/ și fără să-mi fi fost vreodată aproape/ te-am pierdut pentru totdeauna/ în țărână, în foc, în văzduh și pe ape// Între răsăritul de soare și apusul de soare/ sunt numai tină și rană./ În cer te-ai închis ca-ntr-un coșciug./ O, de n-ai fi mai înrudit cu moartea/ decât cu viața,/ mi-ai vorbi. De-acolo de unde ești,/ din pământ ori din poveste mi-ai vorbi.// [...] // Ori nu dorești nimic?/ Ești mută, neclintită identitate/ (rotunjit în sine a este a)/ nu ceri nimic. Nici măcar răgăciunea mea” (*Psalm*) Așadar, inutilă, rugăciunea este abandonată iar locul său este luat de voință de voința *de a dăinui* prin propriul eu. Descoperirea lecturii înseamnă pentru tânărul Blaga libertate de acțiune, înseamnă capacitatea de a „muta” altfel „munții”. Așa încât divinul se transfigurează în spiritul creator al omului care poate orice și joacă pentru ca „să nu se simtă Dumnezeu/ în mine/ un rob în temniță - încătușat”. E un Dumnezeu în afara dogmei, e concret prin tot ceea ce recunoaște omul în el nepământesc, prin forța sa creatoare. „Rugăciunea se estompează, dispăre chiar, nu pentru că omul și-a pierdut credința, pentru că nu se mai supune unui stăpân prezentat teologic, dogmatic, ci pentru că, având revelația propriei puteri creatoare, deși, temporal și material, limitată, omul nu se mai *roagă*, ci *dialoghează*. Iar raportul om - Dumnezeu u mai se structurează de *jos în sus*, ci devine, prin revelație, *față în față*”. (Cojocar, 2015)

În tot ce scrie Blaga transpare concepția omului eliberat prin creație de condiția sa trecătoare. Chiar dacă e nevoit să se „dezbrace de trup/ ca de-o haină pe care-o lași în drum”, deci „să plătească tribut materiei din care e plămădit, el poate, din momentul priceperii de sine și în relație cu sine să se hrănească tocmai din izvoarele subterane ale formei sale. Cu alte cuvinte, materia îi permite să simtă și să adauge spiritului valențe noi. Să vadă, să atingă, să guste, să pipăie, să audă, să simtă tot ce-l înconjoară, să comunice așa-zicând cu efluviile universale, să reverse în el întreaga energie a lumii”. (Cojocaru, 2015) „O, lume, lume!/ Aș vrea să te cuprind întreagă/ În piept/ Dogoritor/ Să te topesc în sângele meu cald/ cu tot ce ai/ cu munții tăi,/ cu râsul tău/ Cu picurii de rouă/ Cu multele/ Nenumăratele fecioare cari pășesc/ Cutremurate-n clipa asta/ De-un dor./ Pe minunatul tău pământ/ Cu cerul tău/ Cu tot ce plânge-n tine aș vrea/ Să le topesc la trupul meu -/ Și strop cu strop/ Din inimă/ Ca dintr-o cupă/ Să-mi beau apoi eu însumi sângele bogat:/ Și surâzând/ Să pier/ Gustându-te odată din belșug/ Amețitoare/ Și largă mare de minuni: O, lume!” (*Lume!*) Viziunea asupra divinului în creația lui Blaga, atât cât putem s-o prefigurăm aici, este o reflectare a viziunii antropogonice. Omul lui Blaga se manifestă liber și eliberat, chiar și atunci când se simte copleșit de propria existență: „În bolta înstelată-mi scald privirea -/ și știu că și eu port/ în suflet stele multe, multe/ și căi lactee,/ minunile-ntunericului./ Dar nu le văd, am prea mult soare în mine/ de-aceea nu le văd.” (*Mi-aștept amurgul*) iar pe Dumnezeu nu poate decât să „îl întrupezi în floare și-l ridici în palme,/ îl prefaci în gând și-l tăinuiești în suflet,/ îl asemeni c-un izvor și-l lași să-ți curgă lin/ peste picioare,/ îl prefaci în soare și-l aduni cu ochii,/ îl închipui om și-l rogi să vie-n sat,/ unde-l așteaptă toate visurile omenești”.

BIBLIOGRAPHY

- Blaga, L., *Aspecte antropologice*, București, Editura Humanitas, 2002
 Blaga, L., *Hronicul și cântecul vârstelor*, București, Editura Tineretului, 1965
 Blaga, L., *Poemele luminii*, București, Editura pentru literatură, 1968
 Blaga, L., *Trilogia cosmologică*, București, Editura, Humanitas, 2002,
 Cojocaru, Mimi-Carina, *Antropogonia eminesciană*, Iași, Editura Junimea, 2012
 Cojocaru, Mimi-Carina, *Discursul religios în modernitatea românească*, 2015,
http://www.cesindcultura.acad.ro/images/fisiere/rezultate/postdoc/rapoarte%20finale%20de%20cercetare%20stiintifica%20ale%20cercetatorilor%20postdoctorat/lucrari/Cojocaru_Carmin a.pdf
 Eminescu, M., *Opere*,
 Gană, George, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, București, Editura Minerva, 1975
 Munteanu, George, *Eminescu și antinomiile posterității*, București, Editura Albatros, 1998
 Munteanu, G., *Hyperion. Viața lui Eminescu*, București, Editura Minerva, 1973
 Munteanu, George, *Istoria literaturii române*, Galați, Editura Porto Franco, 1993